

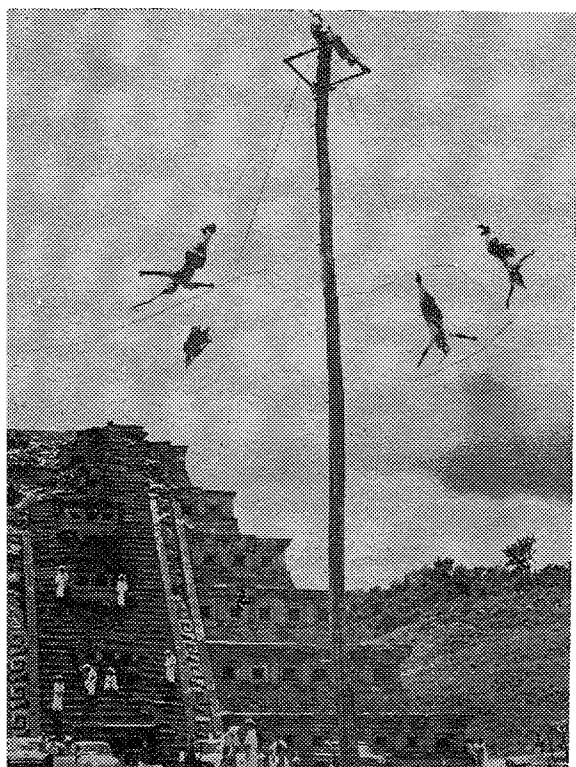

MENS EN WERELD

Dit circusnummer, uitgevoerd op een 30 meter hoge paal, is allerm minst vermakelijk; het is een diep ernstige poging om regen te krijgen. De Tolonac-indianen in Mexico richten de paal op voor de 1000 jaar oude tempel in Papantla, de vier mannen draaien dertien keer om de paal – dertien weken worden daarbij aangeduid –, priesters spreken gebeden uit en dansen.

Volgens de stamgenoten is deze handelwijze garant voor regen. Ik vind het een ontroerend plaatje. Wat een gemis en ellende, gebracht door de droogte, schuilt er achter, wat een kinderlijk geloof, dat de weergoden te vermurwen zijn, als men maar erg z'n best doet en offers brengt, wat een kinderlijke overschatting van de macht van mensen. Zou het gaan regenen? Ja, zeker, als het weer ernaar is. Zou de plechtigheid vruchteloos zijn? Ja, vast, als de droogteperiode nog niet ten einde is. En dan zijn er twee methodes om altijd succes te hebben. Eerstens om de plechtigheden zo lang voort te zetten, dat het gaat regenen, ten tweede de fout bij zichzelf zoeken en de priesters en acrobaten te straffen, omdat zij zich niet aan het ritueel hebben gehouden; een woord verkeerd zeiden, een pas foutief uitvoerden.

Dat de mens uit een gelukzalige oorspronkelijke staat, door een zondige daad tot zondig is geworden is, volgens de gelovigen, zijn tragisch lot. Dit in humanistische taal vertaald; de mens schiet tekort, is onvolmaakt en zijn eeuwig tekort kortwikt hem, maar aan de andere kant brengt het hem tot grote activiteit, tot daden uit het tekort geboren. Dat het heelal, God, de Algeest, de Natuur zich zou bezighouden of bekommeren om het lot van stam of enkeling, dat vermag de humanist niet als waar te erkennen. De regen zal komen of niet komen ondanks de bormenzwaarders, niet door de zwaaiers. Wij zouden zo dolgraag regen willen hebben of droogte, zo dolgraag zouden wij willen weten wat er gaat gebeuren, wij zouden zo graag veel anders willen hebben maar het komt zoals het komt en wij hebben te aanvaarden.

Confrontatie met Szczesny

Terwijl onze tijd bijna geen belangstelling meer heeft voor bijeenkomsten, houdt een Duitse schrijver een serie lezingen in Nederland.

In Den Haag, Rotterdam, Utrecht en Amsterdam blijken opeens zeer velen geïnteresseerd te zijn om die tot voor kort nog onbekende schrijver, Gerhard Szczesny, te zien en te horen. Elders in dit blad treft u een verslag aan van een dezer lezingen. Wat ons hier bezig houdt is een andere vraag dan die naar de inhoud van zijn betoog.

Heeft men geen belangstelling voor sprekers of lezingen, of toch wel? Ook wanneer een onderwerp wordt behandeld dat niet op de voorpagina van de kranten wordt afgedrukt als belangwekkend nieuws? Is het waar dat men voldoening vindt in het alleen nog maar gehaaste kennismaken van de wereldsituatie die in markante gebeurtenissen tot uitdrukking komt?

Szczesny schrijft in onze tijd zijn boek: „De toekomst van het ongelooft”. Hij raakt een levend probleem dat wortelt in onze Westerse cultuur. Dat probleem behelst: voogdij van het christendom of zelfstandigheid van de mens. Het boek is geen Amerikaanse bestseller, afgestemd op een beperkte actuele situatie om daarna te worden vergeten. Het is een cultuur-analyse van blijvende betekenis, reeds in vertaling voor andere landen toegankelijk; voor Holland is een tweede druk in voorbereiding. Gelezen door velen, niet uit sensatiezucht, verontwaardiging of spotlust tegen de kerk. Aan het bezonken oordeel over het christendom paart Szczesny de gave helder en scherp een beeld te kunnen geven van de levende mens die haakt naar erkenning van zijn persoonlijkheid en zelfstandigheid.

De lezer wordt geactiveerd tot eigen kritisch overdenken. Hij vindt in Szczesny zichzelf terug. Men confronteert zich met deze man wanneer hij hier spreekt. De zalen zijn overvol.

Laten we de spanning niet onderschatten die onder duizenden mensen leeft in die behoefte naar vrijheid van geest en vorming van eigen mening over leven en zijn. Er zijn allerlei aanwijsbare oorzaken waarom, door geforceerde dogmatische overheersing, de mens dit streven naar eigen mening laat varen.

Grote, héél grote groepen hebben er genoeg van. Zij voelen zich teleurgesteld. Van haar kant ondervindt de kerk deze vermindering van het geloof, dat zich reeds lang had beperkt tot de wekelijks kerkgang en zes dagen om „te leven”. Kerk en wereld zijn gescheiden begrippen geworden. Tegemoetkomend vraagt de Alledag-

kerk nog een concessie: „Een kwartier voor God”. Devaluatie van de goddelijke waarde in het mensenleven.

Deze horizontale afwijzing, in en buiten de kerk, is schijnbaar de werkelijkheid. In de diepte blijkt een verrassende, ook een ontstellende behoefte te bestaan naar een antwoord op directe vragen vol menselijke problematiek.

Een Duits schrijver, tevoren onbekend, ontwikkelt een reeks gedachten op unieke wijze. Niet oorspronkelijk. Van oorsprong zijn ze zo oud als de mens die er gedurende zijn leven door wordt begeleid. Die schrijver wekt een weerklank waarop gewacht wordt en bewijst hiermee de invloed van de enkeling op het geheel. Hij vertegenwoordigt geen beweging, geen partij, maar iets van onszelf.

Het zal deze ontdekking zijn die voor het groeiend humanisme de weg wijst naar een levend perspectief. Het mogen reeds tevoren ietwat geïnteresseerde groepen van mensen zijn die de betekenis van Szczesny's woorden aanvoelen. Zij zullen erdoor gesterkt worden in hun wil het actief verlangen naar een zinvol bestaan over te dragen op hun omgeving.

De vraag hoe dit geschieden moet, beklemmt ons voortdurend. Kan men de diepe levensvragen zo maar populariseren? Tot een lopend vuurtje maken? Zo, dat er een golf van geestelijke ommekeer plaats vindt?

De stuwkracht die uitgaat van de velen naast Szczesny, van hen die hun ervaringen in de ontwikkeling van cultuur en menswording neerschrijven en uitspreken, is verheugend en bemoeiigend. Het voert tot communicatie en het verlangen naar doorwerking in een organisatorische opbouw. Deze ontwikkeling voltrekt zich tragsgewijze. Vanuit het levend voorbeeld der persoonlijkheid naar de vertakkingen in de menselijke gemeenschap waarvan zij deel uitmaken.

De steeds meer dwingende vraag, hoe dan die grote groepen in onze samenleving zullen worden bereikt en in echte levende taal het humanisme ontdekken is boeiend. Maar minder dan waar ook zal het humanisme, het mens- worden, zich sneller tempo kunnen eigen maken dan het in deze overspannen wereld is toegestaan. Ondanks – of dank zij? – materiële welvaart zitten we nog verstrikt in een dilemma, waarbij het klassieke spreekwoord geldt: Eerst leven, dan filosoferen en liefhebben.

De menswording voltrekt zich in een moeizaam proces.

VI.

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
5e jaargang no. 21 – 5 november 1960

Kritisch allerlei

Elseviers Weekblad behoort door zijn eenzijdigheid en zijn demagogie natuurlijk niet tot de bladen die een humanist graag leest. Daarbij komt, dat het politieke verleden van verschillende van zijn medewerkers ons altijd wat achterdochtig maakt, als het blad weer eens op communistenjacht gaat. Als men deze wagonlading papier dan ook eens in handen krijgt, wekt het altijd weer verbazing dat een blijkbaar nog altijd aanzienlijk aantal mensen de onbenullige stukjes van A. ofwel A-s, die zelfs wel weer eens als in zijn oude glorieke Telegraaf-dagen met L. M. G. Arntzenius durft te ondertekenen, als de hoogste vorm van kunstcritiek blijkt te beschouwen, terwijl het bepaald verontrustend is te merken, dat die mensen blijkbaar ook verlekkerd worden door de met giftige pen geschreven aanvallen op alles wat naar democratie zweemt, van de hand van onze vriend Lunshof. Kameraad De K(eizer) doet daarin trouwens voor hem niet onder.

Een klein voorbeeldje van de demagogie waarmee Elsevier zijn stellingen naar voren brengt. Het blad noemt het schaamteloos, dat Nederlandse zakenlieden een man als Fidel Castro financieel blijven steunen, nu zijn land met Amerika vrijwel op voet van oorlog verkeert. Nu is daar iets voor te zeggen, al zou men ons inziens met evenveel recht kunnen beweren, dat men door zulke steun voorkomt, dat het land binnenkort geheel en al van communistische steun afhankelijk wordt. Maar daarover is verschil van mening mogelijk; het gaat ons om de argumentatie waarmee die stelling wordt onderstrept. Die luidt namelijk als volgt:

„Wij hebben ons steeds verweerd tegen de lieden die de rebellen in Algiers in ons land ondersteunen. De Fransen zijn onze bondgenoten.”

Schoolvoorbeeld van zwart-wit-tekening: wie de Franse politiek niet door dik en dun steunt, wie zich ook maar enige kritiek veroorlooft op de misdaden die in Algerië nog steeds aan de lopende band worden gepleegd, valt „onze bondgenoten” af en is (wat let ons) communist. Laat Elsevier dan weten, dat de Franse nazi's in Algiers onze bondgenoten niet zijn, en dat wij die liever zoeken in de rijen van de intelligentsia die zich in toenemende mate tegen de voortzetting van die zineloze oorlog verzet. Maar daarover straks, het ging tenslotte over Cuba, en daarover schrijft men:

„Er is geen twijfel aan dat Fidel Castro een van de vurigste aanhangers van het communisme is.”

Twijfel is immers bij Elsevier verboden; wij vragen ons namelijk wel eens af of die Castro misschien niet door zekere Elsevier-

achtige figuren in de Verenigde Staten steeds meer naar dat communisme gedreven wordt... En dan de klap op de vuurpijl:

„Toch zijn er nog verschillende Nederlanders die deze Zuidamerikaanse uitgave van Hitler helpen.”

U herinnert zich de bekende communist Hitler toch nog wel? Het is ons onbegrijpelijk hoe zovelen dit soort geschrijf nog slikken; er lijkt ons op de Nederlandse markt beslist ruimte voor een goed conservatief weekblad.

Onze bondgenoten in het Algerijnse conflict vinden wij, zelden wij, eerder onder de „121” (het blijken er inmiddels al 180 en volgens sommige geruchten zelfs ruim 240 te zijn) ondertekenaars van een manifest, waarin wordt gesteld, dat de militairen in Algerië recht moeten hebben op dienstweigering wegens gewetensbezwaren. Wij vinden die bondgenoten ook onder de Franse kardinalen, aartsbisschoppen en bisschoppen, die weliswaar die oproep tot dienstweigering veroordelen, maar anderzijds er toch in een belangrijke verklaring op wijzen, dat een ondergeschikte die bevel krijgt immorele daden zoals folteringen te stellen, niet alleen mag, maar zelfs moet weigeren.

De Franse regering is met een betreurenswaardige ijver tegen de ondertekenaars van het manifest opgetreden; zij zal vermoedelijk het machtige Vaticaan wel niet durven aanpakken. Misschien zal het langzamerhand tot haar doordringen, dat het niet verstandig is een politiek voort te zetten, die op zo eensgezinde tegenstand stuit bij hen die over de zaken nadenken... Ons zijn die intellectuelen in ieder geval liever dan de Franse „Elsevierianen” die, onder het roepen van „Algérie Française”, „schiet de verraders dood” en „generaal Salan aan de macht”, tegen de „121” demonstreerden, daarbij de ruiten van l'Express ingooiden en de dood van Jean-Paul Sartre en Paul Mendès-France eisten. Zij doen ons teveel denken aan soortgelijke taferelen in het München van 1933.

Vrede door onderhandeling. Dat is de hoofdtoon van het verzet in Frankrijk, en dat is het tenslotte ook in de „oproep tot verootmoediging, gebed en verzoening” die onlangs van een aantal vooraanstaande leden van de gereformeerde kerken in Nederland is uitgegaan met betrekking tot de verhouding Nederland-Indonesië. De Raad van kerken in Indonesië, waarbij alle protestantse kerken aldaar zijn aangesloten, kwam kort geleden tot de volgende uitspraak:

„Aan onze kerken is de dienst van de vrede toevertrouwd. Deze vredesdienst moet ook worden uitgeoefend in de betrekkingen tussen

Indonesië en Nederland. Krachtens deze dienst roepen wij zowel onze regering in Indonesië als de regering van Nederland op, opdat beide partijen elkaar weer zullen ontmoeten aan de onderhandelingsstafel, in een bereidheid alle ressentiment te overwinnen en gewonde nationale trots prijs te geven. Mogen beide partijen, elkander wederkerig welwillendheid betonend, tot een eenstemmig inzicht en beslissing komen, waardoor de vrede tussen onze beide landen wordt hersteld.”

In de oproep die nu door vooraanstaande Nederlandse gereformeerden is gepubliceerd, wordt daarover gezegd:

„Nu de Indonesische kerken zo hebben gesproken kunnen wij het niet verantwoorden nog langer als toeschouwers terzijde te staan en langs deze uitgestoken handen heen te gaan. Ook wij roepen in diezelfde geest des vredes op tot een wederontmoeten. Maar eerst en vooral roepen wij op tot diepe bijbelse verootmoediging voor het aangezicht van Hem die deze volken zo dicht bij elkander bracht opdat zij elkander zouden dienen.”

De ondertekenaars stellen ons verder de vraag of

„de trieste gebeurtenissen bij de toespitsing van het conflict ons niet meer nationaal geprikkeld dan wel ons geweten, van het Evangelie uit, verontrust hebben.”

Het Humanistisch Verbond kan uiteraard niet reageren op een soortgelijke oproep van geestverwanten overzee, omdat er bij ons weten geen Humanistisch Verbond in Indonesië bestaat. Maar wat kan ons beletten ons als humanisten, afgezien van de christelijke motivering, met hart en ziel achter deze verklaring van onze gereformeerde landgenoten te zetten? De verontrusting over de huidige gang van zaken kan in humanistische kring nauwelijks kleiner zijn. Ook wij wensen onderhandelingen, zij het dan niet door mannen als Sukarno en Luns, die aan de verhouding tussen onze landen al zoveel bedorven hebben.

Door de gereformeerde kerken waait overigens, naar het ons voorkomt, een frisse wind, getuige bij voorbeeld ook het volgende berichtje uit de Nieuwe Rotterdamse Courant, over de wijze waarop de kerkeraad van de gereformeerde kerk van Eindhoven aan bepaalde klachten over weinig op het praktische leven gericht preken tegemoet komt:

„Opdat de gemeentelieden meer aandeel krijgen in de preek van de middagdiensten, kunnen zij in het vervolg van tevoren bij de dienstdoende predikanten vragen indienen en opmerkingen maken over gehouden preken. Een en ander zal dan door de predikant nader worden beschouwd.”

Misschien een suggestie voor onze gemeenschapsbesturen ten aanzien van de humanistische „preken”?

„Huiselijk gezegd: Rome en de democratie liggen elkaar niet. Daarom moeten wij steeds op onze hoede zijn om eventuele inbreuken van rooms-katholieke zijde op de democratie aan te wijzen en te bestrijden.”

Aldus staatsraad mr. dr. A. A. van Rhijn in een hoofdartikel in De Protestant, waarin hij verder nog opmerkt:

„In de houding van het rooms-katholicisme tegenover de democratie schuilen zoveel onzekere elementen. De tegenhanger van de democratische staatsvorm, de fascistische, is door het Vaticaan nooit veroordeeld. Zulks is ook zeker niet te verwachten, daar tal van zuiver r.-k. landen als Spanje, Portugal en verschillende Zuid-amerikaanse staten door een fascistisch regiem worden gekenmerkt.”

Mr. Van Rhijn behandelt dan een aantal gebeurtenissen van de laatste jaren dicht bij huis: het mandement, het z.g. Haarlems-huwelijksgeval, de zaak-Anneke Beckman, de Bergen-op-Zoomse ziekenhuiskwestie, om de conclusie van het hervormde herderlijk schrijven van 1950 te onderschrijven, dat het rooms-katholicisme een „voortdurende bedreiging voor de geestelijke vrijheid” is. Dat ligt er niet om, en terecht.

Strophen

*Liever is liefde mij dan de geliefde,
liever het lam dan de drachtige ooi,
liever de schicht die den voorhang doorklieft
dan het vertrek met zijn weeldrigen tooi.*

*Slaap in de schelp van uw marmeren nissen,
goden en helden, door niemand betreurd.
Water en wind zal uw namen uitwissen
tot een geheim waar de nazaat op speurt.*

*Wie in de straten van Rome of Londen
enkel nog dwazen en spraakmakers vindt,
wacht op het Hart dat, met doornen omwonden,
vlammend de dwazen en spraakmakers mint.*

Jan Engelman - Verzamelde gedichten, Amsterdam, 1960
N.V. Em. Querido's Uitgeverij.

Humanistische gedachten over sportloterijen

door J.P. Mazure

Heeft het zin, in „Mens en Wereld” iets te schrijven over de sporttoto? De schrijver betwijfelt dit, maar de redactie, die het blad levend en up-to-date wil houden, is overtuigd, dat een onderwerp, dat zoveel stof opwaait, en dat stellig levensbeschouwelijke aspecten heeft, hier niet onbesproken mag blijven. En de redactie heeft natuurlijk gelijk!

Een beschouwing over dit onderwerp kan inderdaad een zeker nut hebben, omdat ze eens te meer aantoonde voor hoe weinig praktische vragen een levensbeschouwing een pasklaar antwoord heeft. Dit geldt veelal omdat vrijwel elk vraagstuk meer dan één levensbeschouwelijk aspect heeft. Zo ook hier. Bij het bepalen van een standpunt t.a.v. de sporttoto zijn vele factoren van invloed en verschillende van deze hebben een levensbeschouwelijk kantje. Bijv. de vraag, hoe we staan tegenover

de sport
de zelfwerkzaamheid in clubverband
het gokken
de democratische gemeenschap.

Laat ons elk van deze vier punten eens onder de loep nemen.

Onder humanisten zal men wel geen aanhangers treffen van een dualisme, dat het lichaam beschouwt als het lagere, aan de ontwikkeling waaraan vooral niet te veel aandacht mag worden besteed. Een harmonische ontwikkeling van geest en lichaam ligt in de lijn van de humanistische gedachten. Bij de tegenwoordige gang van zaken in maatschappij en bedrijf dreigt echter de lichamelijke ontwikkeling ernstig in het gedrang te komen. Als spontane reactie hierop is de sport opgekomen; deze vormt een uit het maatschappelijk bestel niet meer weg te denken activiteit, die niet alleen het tekort aan lichaamsontwikkeling tegengaat, doch bovendien voor het grote aantal sportbeoefenaars een belangrijke bron van levensvreugde vormt. Ook psychologisch geeft goed-geleide amateuristische sportbeoefening een waardevolle aanvulling van wat het moderne leven in beroep en bedrijf aan velen biedt en niet biedt.

Kostenprobleem

Wanneer men op grond van deze en dergelijke overwegingen de waarde en betekenis van de sport voor grote massa's van onze bevolking aanvaardt, komt de vraag aan de orde naar de wijze, waarop de kosten van de sport moeten worden gedragen. Indien deze volledig door de sportbeoefenaars zelf moeten worden opgebracht, is dit alleen op een primitief niveau mogelijk. Men speelt dan op hobbellige weiland, verkleedt zich in zelf gebouwde, wrakke houten keetjes en wast zich niet of met slootwater. Het is echter duidelijk dat deze omstandigheden slechts door enthousiaste sportliefhebbers ook op den duur worden aanvaard en dat op deze grondslag sport niet de grote uitbreiding kan krijgen, die zij verdient. Reeds lang geleden zijn gemeenten overgegaan tot het inrichten van gemeentelijke sportterreinen, die aan redelijke eisen voldoen en die belangrijk beneden de kostende prijs van sportclubs worden verhuurd. Daarnaast hebben een aantal clubs inkomsten weten te trekken uit de publieke belangstelling, die hun sport trok en zo zichzelf aan betere accommodatie weten te helpen. De sterke uitbreiding van het aantal sportbeoefenaars is alleen op deze wijze mogelijk geworden. De leeftijd, waarop men tot een sportclub toetreedt, is in de loop der jaren verlaagd.

Waren de sportbeoefenaars aanvankelijk in hoofdzaak pubers en adolescenten, vooral na de tweede wereldoorlog kon men aanschouwen, hoe steeds meer 14-, 12- en zelfs 10-jarigen de weg naar de sportclub vonden. Dit bracht nieuwe problemen. Voorheen waren het de prominente spelers van de club zelve, die de nieuwelingen in de geheimen van hun sport inwijdden en leiding gaven bij de training. Toen enerzijds die nieuwelingen in aantal groeiden en in leeftijd daalden, anderzijds de verhoging der prestaties zwaardere eisen ging stellen aan de eigen voorbereiding der prominenten, werd deze mogelijkheid afgesneden. De clubs met inkomsten uit entreegelden maakten al spoedig gebruik van betaalde trainers; voor de andere clubs kwam een nieuw financieel probleem op.

De opkomst der beroepssport en vooral van het beroepsvoetbal concentreerde de entreegelden in sterke mate bij een betrekkelijk gering aantal clubs en vergrootte het aantal amateurclubs, wier inkomsten ontoereikend waren voor hun eigen organisatie, de verzorging van hun accommodatie (bijv. terreinverlichting voor avondtraining) en voor de opleiding en binding van hun oudere en jongere leden.

Overheidshulp

Op bescheiden schaal heeft de overheid hulp geboden. Ten aanzien van de zorg voor terreinen en verdere accommodatie mag inderdaad worden gesteld, dat de overheid dit tot haar plicht moet rekenen. Men kan verder gaan, en stellen, dat het ook de taak van de overheid is om de sportclubs, die zo belangrijk werk doen voor de lichamelijke opvoeding en karaktervorming van de jeugd, ook in hun verdere noden te helpen, wat zou kunnen gebeuren door subsidiëring, beschikbaar stellen van sportleraren e.d.

Voor de sport, die als spontaan particulier initiatief is begonnen, is het echter weinig aantrekkelijk op deze wijze een soort verlengstuk van de overheid te worden. Bij het huren van gemeentelijke sportvelden c.a. blijft de sportclub volledig zelfstandig, ook al zit in de relatief lage huurprijs een verkapte subsidie. Indien de overheid hulp moet bieden bij volledig met het clubleven verweven zaken als spelersopleiding en organisaties, is niet in te zien, hoe de eis van goede besteding van overheidsmiddelen valt te rijmen met de zo gewenste zelfstandigheid en zelfwerkzaamheid der sportclubs. Vandaar, dat mogelijkheden om de eigen inkomsten door eigen activiteit te kunnen vergroten voor de meeste clubleiders een aantrekkelijk perspectief is. En ik meen, dat een humanist dit verlangen zal kunnen begrijpen en waarderen.

Deze mogelijkheid werd nu geboden door de toto. In feite is dit een loterij, die wat aantrekkelijk is gemaakt door ze te koppelen aan de uitslagen van sportwedstrijden. Van meer betekenis is, dat de deelneming aan de toto wordt geleid via de sportclubs en dat de deelnemers ongeveer het dubbele betalen van wat hun kans wiskundig waard is. Van het meerdere – dus globaal de helft van de inzet – komt drie-kwart ten goede aan de sport en wel (weer globaal rekenend) de helft aan de club, bij wie de deelnemer is ingeschreven en de andere helft – na aftrek van de administratiekosten – aan algemene sportbelangen.

Via de sporttoto komen de sport en de sportclubs dus aan financiën ten behoeve van hun jeugdwerk, spelersopleiding e.d. en wel in feite door gebruik te maken van de bij vele mensen

bestaande neiging tot een gokje. De vraag rijst dan, hoe men deze neiging beoordeelt en of men het aanvaardbaar acht, het goed van de eigen financiering van de sport te bereiken door deze neiging enerzijds te kanaliseren, maar anderzijds toch ook te prikkelen.

Wat is „lot”?

Het antwoord op deze vraag is waarschijnlijk het meest levensbeschouwelijk geladen. De extreem-orthodoxe protestantse groepen zijn fel in het afwijzen van kansspel, doch ook in wat gematigde protestantse kringen laat men zich over de toto wel sterk afwijzend uit. Zo gaf ds. Ruitenbergh in een radio-uitzending als voorname bezwaar, dat de toto van een loterij een soort spel maakt en daardoor het besef verzwakt, dat het lot iets „huiveringwekkends” heeft. Dit klinkt somber, doch ik vraag me af of dit bezwaar niet grotendeels berust op het door elkaar halen van twee betekenissen van het woord „lot”? Dus op dezelfde wijze als dit – maar dan bewust en met een geestig resultaat – wordt gedaan in de slagzin „Uw lot verzacht hun lot”.

Het komt mij voor, dat humanisten weinig geneigd zullen zijn, deze zaak zo zwaar en principieel te zien. Bij hun streven naar redelijke benadering zullen zij waarschijnlijk redeneren, dat de menselijke neiging tot een gokje, waarin opgesloten de wens om „iets voor niets” te krijgen ons niet tot enthousiasme brengt, doch dat ze valt te rangschikken onder de menselijke zwakheden. Deze bepaalde zwakheid heeft met enkele andere neigingen – zoals die tot roken en alcoholgebruik – gemeen, dat zij bij matige bevrediging tot een nauwelijks schadelijke en door velen gewaardeerde vrije-tijdsbesteding leidt, doch ook, dat zij dikwijls prikkelt tot het verlangen naar steeds meer, waarbij de grens van het evident schadelijke vrij snel wordt overschreden.

Het is derhalve redelijk, dat het gokken niet wordt vrij gelaten, doch dat er gekanaliseerde bevredigingsmogelijkheden bestaan, die een zekere waarborg tegen misbruik insluiten. De ervaring van de afgelopen jaren heeft geleerd, dat in de sporttoto deze waarborgen aanwezig zijn, en wel vooral in de beperking van de inzet tot maximaal f 2,- per week. Wel zouden velen deze twee gulden op betere wijze kunnen besteden, maar bij een zo kleine uitgave is toch geen misstand aanwezig en het is het goed recht van iedere deelnemer om de beoordeling van deze besteding aan zichzelf te houden.

Plezierige illusie

Opvallend is, dat in de discussies over de toto zoveel aandacht is besteed aan de grootte van de hoofdprijs, zonder dat daar een redelijk mo-

Slot op pag. 7

... 3. 4. 5 zés humanisten, hè?
Da's genoeg, jullie hebben zondags corvee!

Het humanisme in een impasse

Deze woorden zijn niet van mij. Zij komen voor in een artikel van Josine Meijer in Tirade 1960, pag. 236 „Humanistisch achterhoedegevecht”. Het gaat daar over „De toekomst van het ongelooft” van Szczesny en de daaropgevolgde gedachtenwisseling tussen Szczesny en Heer „Geloof en ongelooft”*. Daar las ik: „Wat Szczesny's boek en misschien nog meer zijn polemië met Friedrich Heer vóór alles bewijst is de impasse van het humanisme”, de slotsom van een scherpe kritiek op het werk van Szczesny. En nog meer nog dan de omstandigheid, dat de schrijfster in deze kritische beschouwingen haar tegenstander onrecht aan doet, bracht dit oordeel over het humanisme mij er toe de uitnodiging om op dit artikel te reageren te aanvaarden.

Ik begin met het eerste. Reeds in september 1959 heb ik in „Mens en Kosmos” aandacht aan dit m.i. belangrijke werk geschonken en sindsdien heb ik mij mede naar aanleiding van de eerst in Duitsland en later ook hier verschenen kritieken mij er opnieuw mee bezig gehouden. En nu moet het mij maar dadelijk van het hart, dat Josine Meijer in haar artikel datgene wat voor Szczesny de hoofdzak is vrijwel ter zijde laat om in een nog al aanvechtbare kritiek zich meer met bijzaken op te houden.

Het begint zo: „De psychische onrust en morele radeloosheid van onze tijd wordt door christenen vaak toegeschreven aan de afval van het geloof... Volgens Szczesny ligt de schuld bij het christendom zelf, dat met zijn onaanvaardbare dogmatiek de geesten heeft verward en de mensen van het avondland belet heeft tot een wetenschappelijk verantwoorde wereldbeschouwing te komen... Szczesny beoogt met zijn boek geen bestrijding van het christendom. Het is hem, zoals hij in een polemië met Friedrich Heer nader precieert, om twee dingen te doen. Hij wil bewijzen: 1. dat de mens humaan kan zijn zonder een religieuze overtuiging aan te hangen en 2. dat hij religieus kan zijn zonder het christelijk geloof te belijden. Maar al is dat dan niet zijn eigenlijke doel, een felle kritiek op het christendom neemt toch het grootste deel van zijn boek in beslag”. Daarna volgt een uitvoerige samenvatting van die „felle kritiek”, die dan door de schrijfster onder haar kritische loop wordt genomen.

Ik zou het van iemand, die het allereerst om een verdediging van het christelijk geloof te doen was, weliswaar onjuist vinden, maar toch kunnen begrijpen, als hij, naar de pen grijpend, aan het voornaamste achteloos voorbijging om die „felle kritiek” te weerleggen. Daarom is het echter de schrijfster van „Humanistisch achterhoedegevecht” niet te doen. Wat beweegt haar dan? Deze vraag mag op twee manieren gelezen worden, als een naar het motief dat haar dreef. Dat moet uiteraard uit het geschrevene op te maken zijn maar dan ook in de zin van: „Wat zet haar zó in beweging?” Bij deze laatste vraag moet ik eerst stilstaan.

Koen miskend

Blijkbaar heeft de lectuur van beide boeken irriterend gewerkt. Blijkbaar, want ten eerste zal niemand uit deze beschouwingen aflezen wat de kern van Szczesny's betoog uitmaakt, als hij niet, door alles wat er volgt heen, het hierboven aangehaalde: „Het is hem om twee dingen te doen...” – een veel te beknopte aanduiding daarvan – in het oog houdt. Hoeveel duidelijker is Szczesny zelf: „De schrijver is afvallige noch rebel of wat voor contra- of anti-gelovige ook. Hij respecteert het christendom niet alleen als geloofsbelijdenis, maar ook als een verschijnsel van wereldhistorische betekenis... Het is hem evenmin onbekend, dat tal van mensen, die het christendom met ernst en waarachtigheid aan-

hangen, van goede wil en te goeder trouw zijn en het valt hem niet gemakkelijk zijn vrienden onder deze christenen te krenken. Doch... hij ziet geen mogelijkheid zich het lot der „ongelovigen” aan te trekken zonder het geduld en de bereidheid tot begrip der gelovigen op een harde proef te stellen. En de kritiek op het christendom, die dan volgt, wordt telkens onderbroken door van daar uit de centrale gedachte te belichten.

Het gaat er nl. om, dat een geestelijk klimaat geschapen wordt, waarin de in wijde kring heersende misvatting: de onmisbare voorwaarde om tot oprecht zedelijk streven te komen en waarachtige religieuze belevingen te kennen en vruchtbaar te maken is het christelijk geloof, ontkracht wordt. Er zijn mensen, die zich aan de suggestie van deze „dwangvoorstelling” weten te onttrekken. Zij gaan hun eigen weg, weten van een ethiek, die niet wortelt in christelijke geloofsvoorstellingen, soms ook religie buiten elke dogmatiek om. Er zijn er veel meer, die op een of andere wijze voor dit soort beïnvloeding bezwijken:

Er moet toch wel iets van waar zijn, zo heet 't dan, dat de morele ontredde voortgekomen is uit het ondermijnen van de geloofsgrond, waaruit onze beschaving is opgegroeid, Szczesny nu ontken het feit van de zedelijk-geestelijke verwarring en verwildering niet, maar hij wijst daar een geheel andere oorzaak voor aan. In de christelijke(?) samenleving hebben velen slechts de keus tussen zich houden aan wat „men” van hen verwacht en losgelaten worden, niet meertellen of erger. Dat is het geluid, dat in elk onderdeel van zijn betoog doorklinkt. Het lijkt negatief. Maar, zegt hij, niet het wijzen op dit verschijnsel is negatief, het verschijnsel zelf van deze morele, maatschappelijke en vaak ook politieke dwang is negatief. De taak ermee af te rekenen is een positieve.

Nu wil het mij voorkomen, dat de cri de coeur van Szczesny er recht op heeft zo beoordeeld te worden, dat de eigenlijke inhoud ervan steeds in het middelpunt van de aandacht blijft. Dat is hier niet gebeurd.

Onjuiste karakteristiek

Ten tweede: de schrijfster uit haar ongenoegen door een karakterisering van haar tegenstander, waarvoor de onbevange lezer in zijn boeken geen aanwijzingen, laat staan bewijzen vindt en die, zelfs als zij een kern van juistheid zou hebben, haar toch zakelijk bedoelde kritiek niet sterker maakt. Eén voorbeeld. De briefschrijvers uit het tweede boek worden aan de lezers van Tirade voorgesteld: Tegenover de fijnzinnige ruimdenkende katholiek, de agressieve Szczesny. De eerste zoekt een basis voor wederzijds begrip, de laatste houdt verbeten aan zijn antagonistische houding vast. „Heer kan het zich veroorloven Szczesny's bedoelingen zo hoog mogelijk op te vatten en dringt hem daarbij toch in een hoek, Szczesny moet zijn toevlucht nemen tot een zo kwaadwillig mogelijke interpretatie van Heer's argumenten” en, het toppunt, want het suggereert onoprechtheid, „Hij (Szczesny) eindigt wijselijk in een verzoenende toon”. Ik zet hier drie oordeelvellingen tegenover: In de N.R.C. (zandloperrubriek) las ik: „Het opmerkelijke van dit boekje is de vreugde, waarmee twee verklaarde tegenstanders... elkander en elkaars bestaan begroeten... een gedachtenwisseling van de eerste rang”. Dan in het Parool van dr. Sperna Weiland, die in een vorig artikel veel bezwaren tegen „De toekomst van het ongelooft” ingebracht heeft en nu wijst op het gevaar, dat men of uit vriendelijkheid alles in het midden laat of, niet luisterend naar de ander, zich door ergernis, twijfel aan diens eerlijkheid enz. laat meeslepen, de woorden: „Aan die gevaren zijn beide mannen, die hier het

woord voeren, ontkomen – samen ontkomen”. En ten slotte uit „De Tijd” een bespreking, waar wel het een en ander op is aan te merken, maar waar de katholieke schrijver, zonder discriminatie van de tegenstander, erkent: „Het boekje mag als voorbeeld van een hoogstaande discussie gelden”.

En dan nu de impasse, niet die waarin Szczesny geraakt zou zijn, maar die van het humanisme. Vreemd deze vereenzelving van wat de schr. uit Szczesny's boek leest met het humanisme, maar ja het staat er: „Wat Szczesny verkondigt zijn doorsnee opvattingen van het hedendaagse humanisme”. Wel volgt er een voorbehoud, want het heet merkwaardig, dat „hij de tegenstelling, die in het H.V. bestaat tussen anti-religieuze en religieuze humanisten(?) in zekere zin overbrugt”, maar „hoewel hij zich religieus noemt, is zijn mentaliteit veel meer dan die van de andere groep. Zijn heftige agressiviteit tegen het christendom, zijn vasthouden aan stokpaardjes als darwinisme en determinisme, zijn optimistisch geloof aan de ingeboren humanitaire moraal”. Het doet alles denken aan de oude Dageraadsmentaliteit”.

Enige vragen

Er rijzen hier wel enige vragen. Hoe ziet de schr. nu eigenlijk de denkbeelden van Szczesny, als overeenkomend met die van het moderne humanisme of als afkomstig uit de gedachtenwereld van de Dageraad? Of komt dit volgens haar op hetzelfde neer? En als het te doen is om de impasse, waar het humanisme in verkeren zou, door een te optimistisch mensbeeld, – ik moet dit uit het slot van het artikel wel opmaken – waarom dan niet nagegaan of het m.i. vertekende beeld van Szczesny inderdaad klopt met dat van de moderne humanist? Is dit van een zo oppervlakkig optimisme, als de schrijfster het schetst?

Sommigen schijnt een beroep op het denkbeeld, dat de mens in zichzelf de maatstaf draagt, die hem in staat moet stellen goed van kwaad te onderscheiden, voldoende reden om dit te beamen. Het zou onreëel zijn te menen, dat de mens zelf wel weet, wat hij behoort te doen. De praktijk van het dagelijks leven laat ons immers heel wat anders zien. Men vergeet dan, dat, hoe men ook over de bron van ons zedelijk besef oordelen mag, de afstand tussen theorie en praktijk blijft. Het goddelijk gebod functioneert in de mens, die het erkent, niet minder gebrekkig dan het waardebesef in de mens, die zich daarvan begint bewust te worden.

Waar het dus om gaat voor ons humanisten is dat wij onszelf en de anderen, die evenals wij met het christelijk mensbeeld niets kunnen aanvangen, bewust maken van de mogelijkheid en van de noodzaak in ons te zoeken, wat daarbuiten voor ons niet te vinden is. Niemand zal ontkennen, dat hier moeilijkheden liggen. Ons aandringen op zelfopvoeding op beïnvloeding van anderen, die er ook zo voorstaan, heel onze inspanning om in de wereld der buitenkerkelijken tot een hun passende geestelijke verzorging te komen, het zijn alle even zovele tekenen, dat wij die moeilijkheden niet onderschatten. Onze roep om steun voor het H.V. is voor een niet onbelangrijk deel ingegeven door het besef, dat wij in de strijd om die te boven te komen ieders hulp nodig hebben, ook van degenen, die het niet helemaal met ons eens zijn, uiteraard voorzover dat binnen de overigens ruime grenzen door onze beginselverklaring aangegeven mogelijk is.

Twee mogelijkheden

Het blijft ieder vrij te kiezen tussen de twee mogelijkheden: gehoorzaamheid aan het goddelijk gebod of (Van Praag Modern Humanisme) „gehoorzaamheid aan het waardebesef, dat de menselijkheid van de mens uitmaakt”. De moeilijkheden, die zich in ons zedelijk streven voordoen loochenen, dat stempelt een opvatting tot

Geloof en maatschappij

Op 20 oktober sprak in Den Haag de Duitse auteur Gerhard Szczesny, wiens boek „Der Zukunft des Unglaubens” in Duitsland veel opzien baarde (Het boek werd ook in het Nederlands vertaald en uitgegeven door Moussault en is besproken in „Mens en Wereld” van 26 maart '60. Zie ook M. en W. van 8 oktober). Het thema, waarvoor de spreker in deze lezing aandacht vroeg was: „Der Herrschaftsanspruch des Christentums und die pluralistische Gesellschaft”.

Twee vragen stelde de spreker aan de orde: „Zijn de christelijke dogmata nog geloofwaardig?” en „Hebben de aanspraken van het christendom nog zin?” Hij wees erop, dat er verschillende christelijke theologieën bestaan, welke echter alle uitgaan van deze grondgedachten:

1. Er bestaat een persoonlijk God, die het wereldgebeuren bestuurt.
2. Deze heeft zich in Christus geopenbaard.
3. De kruisdood van Christus heeft de mens van zijn zonden verlost.

Szczesny trok hierbij een duidelijke scheidslijn tussen deze christelijk-theologische opvattingen en wereldbeschouwingen van gnostische, pantheïstische en mystieke aard. Hij wilde niet de christelijke geloofsopvattingen zelf kritiseren, maar keerde zich wel tegen de machtsaanspraken van het „officiële” christendom. De problemen macht en tolerantie zijn hier van centrale betekenis. Naar zijn wezen heeft het christendom een absolutistisch, autoritair karakter. Het wil alle gebieden des levens omvatten en gaat uit van een absolute kennis, geopenbaard door een bovenpersoonlijke macht. De menselijke kennis echter, aldus Szczesny, is relatief en subjectief. Men moet dan ook altijd bereid zijn andere inzichten als waar te laten gelden.

Beperkte kennis

De beperktheid van onze kennis is niet van kwantitatieve maar van kwalitatieve aard. Daarom ook vond de Boeddha het zinloos zich te verdiepen in allerlei speculaties over het zijn en het niet-zijn. Ons waarheidsbegrip is pluralistisch en relativistisch. Noch in de wetenschap, noch in de politiek bestaan er absolute waarheden. Een katholiek had eens tegen Szczesny gezegd, dat volgens hem het waardevolle van Marx hierin bestond, dat deze mens en maatschappij weer onder één gezichtspunt had willen zien, alles weer had willen samenvatten in één totaliteit. Dit vond Szczesny juist het bedenkelijke en hij meende dan ook dat er in zoverre een overeenkomst tussen christendom en communisme bestaat, dat beide uitgaan van een absolute waarheid en gehoorzaamheid aan een absolute autoriteit eisen met miskennen van het individueel-eigene, terwijl beide ook een eschatologisch toekomstideaal voor ogen hebben. Niet naar de inhoud, maar wel naar de structuur vertonen christendom en communisme gelijke trekken.¹ Het marxisme is een geseculariseerd (ontkerkelijk) christendom. In het absolutistische karakter van het christendom ligt ook het grote

gevaar: Men wil het natuurlijke en bóvennatuurlijke combineren en dit leidt onvermijdelijk tot totalitaire strevingen.²

Niet alle christenen zijn dogmatisch en intolerant. Moderne liberale en democratische opvattingen hebben hier hun invloed doen gelden. Het is kenmerkend voor het christendom³, dat het buiten zichzelf geen andere vormen van religiositeit wil erkennen.

Een hegemonie (overheersing) van het christendom brengt dan ook het gevaar met zich mee, dat alle religieuze gevoelens in de mens, die de christelijke dogma's niet erkennen, op den duur verstikken.

Onverdraagzaam

In wezen, aldus Szczesny, staat de absolutistische waarheidsopvatting van het christendom geen verdraagzaamheid toe. Wat christenen verdraagzaamheid noemen is slechts het dulden van dwalingen. De niet-christenen hebben echter zeker recht op erkenning, hetgeen méér is dan alleen geduld te worden. De machtsaanspraken van het officiële christendom betekenen een bedreiging voor de burgerlijke en persoonlijke vrijheid en derhalve ook voor de democratie.

Overigens achtte hij zich niet bevoegd kritiek op de Nederlandse verhoudingen te geven, daar zijn ervaringsgebied zich niet verder dan de Bondsrepubliek uitstrekte. Tegenover de totalitaire opvattingen van de confessionele partijen, die volgens Szczesny in wezen ondemocratisch zijn, stelde hij de pluralistische opvatting, die de verscheidenheid van menselijke inzichten en levensovertuigingen erkent. Dit pluralisme, dat te omschrijven is als liberaal, humanistisch en individualistisch, gaat uit van de verschillen in aanleg van mensen. Ieder moet ook de gelegenheid krijgen deze natuurlijke aanleg te ontplooiën.

Dr. Van Veen, die optrad namens „Kerk en Wereld”, vond Szczesny's beschrijving van „het christendom” wat ongenueanceerd. Wel meende ook hij, dat het „officiële” christendom blootstaat aan allerlei verleidingen. Maar iedere beweging van enige omvang neigt er toe zich op de duur door bepaalde ideologieën te laten leiden, welke een gevaar kunnen gaan vormen voor andersdenkenden.

Onze voorzitter, dr. J. P. van Praag, stelde tegenover het door spreker verdedigde individualisme de noodzaak om te komen tot een gemeenschap van mensen voor wie de agnostische religiositeit de kern van hun levensbeschouwing vormt en die hieraan op positieve wijze gestalte willen geven. Tot zover dr. Van Praag.

Hopenlijk geven de beschouwingen van Szczesny in én buiten het Humanistisch Verbond aanleiding tot het voortzetten van het gesprek tussen christenen, humanisten en andere levensbeschouwelijke groeperingen. Voor mij vormde het pleidooi voor tolerantie het belangrijkste facet van Szczesny's betoog.

Szczesny heeft zijn toehoorders opnieuw ge-

GERHARD SZCZESNY

confronteerd met de actualiteit van het tolerantieprobleem. Naar mijn mening – en dit heeft Szczesny buiten beschouwing gelaten – is de tolerantie voor een belangrijk deel ook een psychologisch probleem. Dit wordt bewezen o.m. door het feit, dat zeer tolerante religies als hindoeïsme en boeddhisme hun aanhangers niet kunnen verhinderen hun intolerantie op politiek gebied⁴ even duidelijk te manifesteren als bepaalde christenen in verleden en heden.

Szczesny's rede betekende een oproep tot emancipatie van de vrije geest uit traditionele levenspatronen, die hun zin en betekenis in deze tijd hebben verloren. Maar ook en vooral was deze rede een pleidooi voor tolerantie in onze wereld, die nog allesbehalve een samenleving is.

P. Krug

1. Persoonlijk ben ik van mening, dat het oordeel van Szczesny hier te generaliserend, te eenzijdig is uitgevallen. Het christendom als leer (afgezien van de praktijk) erkent in tegenstelling tot de totalitaire politieke stelsels de onvervangbare waarde van de individuele mens. Voor het vrijzinnige christendom, dat leeft vanuit de traditie van Erasmus, Castelli e.a., geldt het door Szczesny geponeerde stelling niet. Doch ook in de calvinistische kerken zijn er pogingen gedaan met de tijden mee te veranderen. P. K.
2. Ook Dostojewsky zeker geen geestverwant van Szczesny – heeft in zijn Groot-Inquisiteur op treffende wijze de verleidingen getekend, waaraan het officiële christendom is blootgesteld.
3. Dit in onderscheid met Oosterse religies als hindoeïsme en boeddhisme! P. K.
4. Men denke bijv. aan het feit, dat Gandhi door een extremistische Hindoe werd vermoord en premier Bandaranaike van Ceylon om het leven werd gebracht door een boeddhistische monnik. (Zie mijn artikel in „Mens en Wereld” van 24 september 1960)

oppervlakkig optimisme, niet het antwoord op de vraag, die iemand in zijn zoeken naar een verklaring stelt: „Moeten wij de bron van het zedelijk oordeel in onszelf of daarbuiten zoeken?”

Met de nadruk, die de schrijfster legt op de noodzaak van een humanistisch mensbeeld, dat opgewassen is tegen de noden van deze tijd kan ik geheel instemmen, helemaal niet met de wijze, waarop zij het tot nu toe bereikte beoordeelt. Weer wel met de uitspraak, dat de kwestie van geloof of ongeloof (ongelukkige, dubbelzinnige termen) voor het humanisme geen

hoofdzaak meer is. Het gaat inderdaad om het vorm geven aan een humanistische levensovertuiging en niet in de eerste plaats om afweer. Maar, als Josine Meijer zegt, dat Szczesny een achterhoedegevecht levert tegen een bijna verslagen vijand, als hij nu nog tegen het christelijk dogma te velde trekt, dan valt daar nog wel iets over te zeggen. Ten eerste, dat Szczesny wel het christelijk dogma afwijst, maar te velde trekt tegen iets anders, nl. tegen het maatschappelijk en politiek christendom, dat op vaak ongeoorloofde wijze een machtspositie probeert

te handhaven en met zijn machtsspreuk: „alleen langs mijn weg” de verwarring en ontredde in de hand werkt en dat hij de moderne humanist aan zijn zijde vindt in die strijd, welke hier ook van tijd tot tijd gevoerd moet worden, al is de situatie, waarin wij verkeren zeker minder ongunstig, dan die, welke Szczesny hekelt. En dat ondanks menig meningsverschil wat de toekomstige vormgeving betreft.

Het humanisme is op weg. Op de goede? Dat zal de tijd leren. Velen van ons wachten dat oordeel met een gerust hart af. Pr.

Friedrich Heer: „Die dritte Kraft”

Een machtig en moedig boek

DIE DRITTE KRAFT; Der europäische Humanismus zwischen den Fronten des konfessionellen Zeitalters
door Friedrich Heer. (S. Fischer Verlag. Frankfurt a/M. 1960)

De schrijver van dit ontzagwekkende boek, de Oostenrijkse cultuurhistoricus Heer, is, behalve door zijn grote publikaties, in wijde kring bekend geworden door de zes radio-uitzendingen, waarin hij met Gerhard Szczesny debatteerde over geloof en ongeloof. Deze „briefwisseling”, zoals beide auteurs het noemen, werd uitgegeven in een Duitse pocket-uitgave, waarvan binnen het jaar 130.000 exemplaren waren verkocht. Wij leren uit deze hoogstaande en diepgravende briefwisseling Heer, een Oostenrijkse katholiek, kennen als een edele, verdraagzame, ernstige man, vol verantwoordelijkheid voor de cultuur, vol begrip voor het standpunt van de niet-christen Szczesny.

Het blijkt uit dit debat dat Heer een Erasmus-geest is, verzoenend, met een afkeer van clericalisme in een sterke verwachting dat het christelijk geloof, ontdaan van machtsbegeerte en litteraire façade, nieuwe impulsen zal krijgen uit een oprechte navolging Christi, in een openheid, die met het moderne humanisme samen in en buiten het protestantisme de cultuurcrisis zal kunnen overwinnen. Zijn democratische gezindheid is oprecht, is niet opportunistisch. Gabriel Marcel, de Franse katholieke filosoof, noemt Heer dan ook een der meest open geesten van onze tijd.

Verzoenende macht

Deze indruk van Heer wordt volledig bestendigd na lezing en bestudering van zijn grote cultuurhistorische boek over „De derde kracht”. Heer schetst het ontstaan van deze open, verdraagzame, milde geestesgesteldheid in de middeleeuwen, geeft de grote figuren aan, die deze „verzoenende macht, die vrede sticht tussen de zeer uiteenlopende vijanden” versterkt hebben – Cusanus, Contarini, Erasmus, Morus, Franck, Castellio en vele anderen – en zet dan uiteen hoe de „grote angst” in Europa geleid heeft tot vervolging, dogmatisme en geslotenheid.

Deze grote angst, die de grenzen nauw trekt en de tegenstanders verkettert, is volgens Heer het grote kankergezweel dat het Europese christendom heeft verdeeld en vijandig gemaakt ten aanzien van elkaar. Het grootste gebod van de liefde en het lijden heeft plaats gemaakt voor inquisitie en machtsstreven.

Heer verwijt het reformatisch protestantisme – Luther en Calvijn schetst hij als typische door angst gedrevenen – dat het de contrareformatie heeft opgeroepen, waardoor de „derde macht” tot een fluisteren is verzwakt.

Een van de grote stellingen van dit grootse boek is, dat de renaissance en de reformatie geen wezenlijke breuk hebben veroorzaakt met de late middeleeuwen en, de tweede stelling, nauw daarmee verbonden, dat met het protestantisme geen nieuwe, open wereld is begonnen, waarin vreugde en openheid leefden. De bewijzen van deze stellingen zijn indrukwekkend, zij het dan niet nieuw. Over het solafideïsme van Luther – de genade door het geloof alleen – zegt Heer, dat dat juist was wat Erasmus en Contarini wilden. Als Europa de verzoeningspoging van Contarini had aanvaard, dan waren haar 150 jaar oorlog en vervolging bespaard gebleven.

Rijke cultuurgeschiedenis

Deze hoofdthema's van het boek worden gebed in een ongelooflijk rijke cultuurgeschiedenis, waarbij men niet weet wat meer te prijzen, de fabelachtige belezenheid van Heer, of zijn analytisch vermogen. Ik aarzel niet dit boek als een der belangrijkste historische publikaties van na de oorlog te beschouwen.

Mens en Wereld is, vanzelfsprekend, niet de plaats om een bespreking, de schrijver op de voet volgend, te leveren; dat zal in wetenschappelijke tijdschriften gebeuren, maar enkele kanttekeningen mag deze recensent wel maken.

Dr. G. J. Geers, die het boek besprak in „de Groene” schrijft, dat pas in de laatste hoofdstukken, die handelen over de strijd in de r.-k. kerk tussen de keiharde integralisten en de verdraagzamen, zijn eigen katholieke overtuiging naar voren komt. Dit is beslist niet waar. Luther en Calvijn worden gezien als „angstvervolgers” maar Loyola's ideeën worden verregaand vergeoelijkt. Heer is geneigd om bij Luther en Calvijn de religieuze projectie ver door te voeren, bij katholieken gebeurt dat niet.

Over Luther schrijft Heer: „In vele opzichten moet Luthers religieuze existentieprobleem; hoe verkrijg ik een genadige God, begrepen worden als een worsteling; hoe verkrijg ik een genadige vader”, doelend op de onmenselijk harde vader van Luther.

Dat is, voor een gelovig mens, wel boud gesproken. Bij katholieken wordt deze projectie niet of nauwelijks ter sprake gebracht.

Katholiek geluid

Zo zijn er talrijke passages waar de katholieke spreekt, die toch altijd eerder geneigd is de eigen straat schoner te vegen dan die van de reformatoren. Maar de kritiek op het clericalisme, de inquisitie en het begeren van wereldlijke macht is heftig en ernstig. De r.-k. index noemt Heer een „toonbeeld van geestelijke zelfverminking”.

Ondanks vele punten van kritiek, vele vraag-

tekens en vele dubieuze passages; de bewondering voor de moed, de kundigheid en de bewogenheid van de auteur dwingt diepe eerbied af. Voor zover ik kan beoordelen – en dat is maar in enkele opzichten – heeft Heer in ieder geval twee kleine, maar betreutenswaardige, vergissingen gemaakt. In de eerste plaats is hem niet bekend, dat bewezen is dat Thomas à Kempis de schrijver is van de *Imitatio* en in de tweede plaats noemt hij Roland H. Bainton als de ontdekker van het handschrift van Castellio tegen Beza. Dit moet niet zijn Bainton, maar de Castellio-kenner B. Becker.

Te veel woorden

Ik moge deze aankondiging besluiten met een paar opmerkingen, die mij van het hart moeten. Het boek is te overladen en telt te veel woorden. Het is, naast het genot van het lezen, ook een zware opgave om de onnoemelijk vele details, alles ademloos aaneengeregend door te worstelen. Heer is te verbaal, te weinig gedisciplineerd in zijn bouw. De oorzaak zal wel diep liggen. Met de 19e eeuw en zeker na de tweede wereldoorlog is de eerbied voor wetenschappelijkheid – een stelling geponeerd en concreet bewezen – gaan tanen. De boeken van Sartre bijv., vertonen één wassende stroom van beweringen, voorbeelden, begrippen, nooit omlijnd en de lezer verdrinkt in de woordenstroom. Ook Heer lijdt aan verbalisme. Zijn boek zou m.i. gewonnen hebben bij beperking. Men raakt achter de adem bij het lezen. Het geeft veel, zeer veel en soms te veel. Maar dit is kritiek van een mug op een olifant, zoals Castellio zijn kritiek op Calvijn betitelde. Deze kritiek van iemand die de 19e eeuwse wetenschappelijkheid nog bewondert is verouderd; ik weet het.

Of Heers boek invloed zal hebben op het clericalisme, het r.-k. integralisme, op de „angst”, politiek, godsdienstig en sociaal van de kerk?

Ik denk van wel, want Heer is geen eenzame en er gebeurt heel wat in de r.-k. kerk; een groeiend aantal katholieken worden open en verdraagzaam.

Of het boek grote invloed zal hebben op de hoogste kringen in Rome en de prelaten in vele landen van Europa? Mag ik daar een groot vraagteken plaatsen en mag ik mijn wantrouwen voorlopig nog houden? In ieder geval, als mensen als Heer werkelijk invloed krijgen en geen marginale figuren blijven, dan zal het er in de wereld aanzienlijk minder somber uitzien dan nu. Het is een machtig en moedig boek.

H. Bongers

Het nieuwe mensbeeld en de pedagogiek

Bij de opening van het nieuwe cursusjaar van het Nutsseminarium heeft prof. dr. R. F. Beerling een rede gehouden over „Het nieuwe mensbeeld en de pedagogiek”. Aan het verslag in „Het Parool” ontleen wij het volgende:

„Spreker stelde vast dat de vlag van de titel „Het nieuwe mensbeeld en de pedagogiek” de inhoud van zijn uiteenzetting niet dekte, in zoverre als er in onze dagen geen sprake is van één mensbeeld. Er is zelfs een verbitterde strijd der richtingen over dit beeld, dat bovendien dan nog sterk afhankelijk is van de historisch-maatschappelijke standplaats, waar men zich zulk een beeld tracht te vormen. Het mensbeeld in de Sowjet-Unie is een geheel andere dan het Amerikaanse, en dat wijkt op zijn beurt weer sterk af van het Westeuropese.

Er is een algemeen afwijzen van het idealistische pathos, er is twijfel aan de „verbeteringsvatbaarheid” van de mens. Overal ondergaat de mens de invloed van de urbanisering, de technisering, de bureaucratisering, waarbij dan

nog de overweldigende invloed komt van de massa-communicatiemiddelen, waardoor de enkeling ternauwernood meer eigen ervaringen kent. „Man lives in a secondhand world”, de mens leeft in een tweedehands wereld, aldus een Amerikaanse socioloog.

Vaak lijkt er voor de enkeling alleen de keus mogelijk tussen isolement, als hij zichzelf wil zijn, of conformisme, wanneer hij medemens wenst te wezen. Maar het menselijke bestaan draagt een dialogisch karakter, het beweegt zich tussen vervreemding en ontmoeting en moet zich tussen die twee blijven bewegen, want „de mens, die zich geheel thuis voelt in deze wereld, is verloren.” Voor de pedagogiek zag prof. Beerling een taak juist bij de opgroeiende mens doordringen van dit dialoog-karakter van ons bestaan. De pedagoog moet hem helpen het juiste antwoord te vinden in deze dialoog met zichzelf, met de ander („ik en jij”) en met de samenleving.

De P. taal

Zowat een jaar geleden zag ik haar voor het eerst.

Ik deed de deur open, omdat er gebeld werd en daar stond ze, op de stoep – een klein vrouwtje, op de leeftijd voor staatspensioen, met goed gewassen, spierwit haar en helderblauwe kinderoogen. Haar glimlach onthulde dat ze haar eigen tanden nog had, moe, maar trouw in het gelid, zoals je wel meer ziet bij mensen die om principiële redenen altijd erg gezond hebben geleefd en alles wat slecht is voor lichaam en ziel consequent hebben nagelaten.

„U moet ik eens even spreken”, zei ze vriendelijk.

En even later zat ze in de stoel tegenover me en praatte op me in, wel een uur lang. Een van de weinige dingen die ik kan, is stilzitten en luisteren en dat kwam goed uit, want haar spraakwaterval was niet te stelpen. Ze bleek lid te zijn van een Godsdienstige sekte en gekomen om mij te bekeren. Daar dat een onvervreemdbaar mensenrecht is en ze er bovendien, op de brommer, helemaal voor uit 'n dorp in de buurt van Amsterdam gekomen was, stelde ik mij bona fide voor haar open. Maar het was te vergeefs, want ik begreep geen woord van alles wat ze zei. Ze bediende zich namelijk van een geheimtaal die alleen in bepaalde religieuze kringen begrepen wordt en hield er een zeer particuliere logica op na, die voor mij geen enkel bruikbaar handvat had.

„Want de mens is toch een door Satan geleefd lijk”, zei ze, „Adam en Eva waren zelfstandig mens, geleefd door de liefde, dus de liefde en de schepping waren tot eenheid gesteld, maar toen de mens gevallen was toen was momentelijk die mens, die eens zelfstandig

mens was – zelfstandig leven – mens lijk geworden, individu, en Satan schaamde zich, door mensenmond, naakt te zijn, immers in het paradijs waren ze door liefde gekleed, maar daarin is een grote verandering gekomen aangaande de mens, want wat nu nog over is van de schepping heet overblijfsel, want de Here heeft zich een overblijfsel gelaten en dat overblijfsel is van de schepping uit, niet als mens, als mens is er geen overblijfsel, want dat kan niet.”

Zó praat ze.

Ik kan er geen chocola van maken.

Door Satan geleefde lijken heb ik óók wel in mijn kennissenkring en dat Adam en Eva door de liefde waren gekleed vind ik poëtisch klinken. Maar voor de rest is het, wat mij betreft, Sanskrit. 't Is net of een chemicus, in zijn vakjargon, probeert je te bekeren tot de chemie.

Toen ze eindelijk opstond, omdat ik haar daarin was voorgegaan, zei ze:

„Denkt u er maar eens over na, meneer. Ik kom gauw nog eens terug”.

En daar ging ze op haar brommer – een lief, dapper wijfje, als voorbeeld van een idealiste voor mij bepaald onaantastbaar, want aangezien ik niets van haar woordenkraam begrijp, wordt mijn bewondering voor de vurigheid waarmee zij dat wat blijkbaar in haar leeft belijdt niet overschaduwd door een verschil van mening.

Ze is inderdaad nog vaak teruggeweest, met soortgelijke tekst.

Als ik haar bezig hoor, moet ik altijd aan vroeger denken, toen mijn kinderen nog klein waren en me aan tafel sarden door met elkaar de P. taal te spreken. 't Was een hels bedenkstel, dat toen opgeld deed bij de jeugd. Voor elke klinker plaatsten ze een p. Zo zeiden ze bijvoorbeeld:

„Zepe zepijn stepapepelgepek”.

Dat betekende:

„Ze zijn stapelgek”.

Maar ik verstond het niet en werd er dol van.

Aan de bezoeken van de juffrouw kan ik merken dat ik ouder geworden ben. Haar versta ik nog minder, maar ze maakt me niet dol. Eigenlijk voel ik een zeker ontzag voor de apostolische ijver waarmee ze, telkens weer, door regen en wind op die brommer komt aantuffen, om verder te borduren aan mijn ziel. Haar duistere rimram brandt in haar als een heldere vlam. Als het moet zal ze er voor sterven – daar ben ik zeker van.

Nee, dié komt wel in de hemel.

Als ze haar dáár dan maar begrijpen...

KRONKEL

Uit Dagblad Het Parool

Studieweekend „Verhouding van geloof en ongeloof in de huidige samenleving”

De Woodbrookers in Bentveld organiseren op 10 en 11 december een studieweekend over „Geloof en ongeloof” mede naar aanleiding van de publikatie van Szczesny. Een gelovige en een ongelovige zullen de thema's „Ongeloof als levenshouding” en „De praktijk van de verdraagzaamheid” behandelen.

Sprekers zijn o.m. dr. A. L. Constandse en mej. ds. W. H. Buys.

Inschrijvingen: Woodbrookers te Bentveld.

Lezingen voor de radio

6 nov. 9.45 uur (VARA) Prof. dr. Libbe v. d. Wal: „En wat zegt de humanist daarvan?”

13 november 9.45 uur (VARA) Dr. E. Nordlohne: „Op de Mont Blanc”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,- per jaar. Losse nummers f 0,25.

De uitzendingen voor de AVRO-microfoon vinden steeds plaats op de eerste dinsdag van de maand, des middags van 4 uur tot 4.15 uur.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 1 01 63; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—; losse nummers f 0,30.

Slot van pag. 3

tief voor is aan te geven. Of iemand zijn twee gulden wil besteden voor één-honderdduizendste kans op f 100.000, dan wel voor één-tienduizendste kans op f 10.000 is iets, wat nauwelijks van betekenis is. Dat in het eerste geval de verleiding tot misbruik groter zou zijn, lijkt niet vol te houden; waar de typische verslaving aan gokken optreedt (dobbelstenen, roulette), gaat het vrijwel steeds om wijzen van gokken met veel grotere kansen – variërende van 3 % tot 50 % – op beperkte winsten. Een voordeel van de onbeperkte toto lijkt juist, dat het grote winstbedrag, waardoor men „met één klap uit alle zorg” is, een plezierige illusie vormt, maar dat de winstkans zo klein is, dat niemand er reëel rekening mee houdt.

Het minst gemakkelijk te verteren brok ligt voor mij juist in het feit, waarop de financiële waarde van de toto voor de sportclubs berust: dat het gokken via de sportclub plaats vindt. De club zal derhalve zijn aandeel in de toto willen vergroten en zijn leden opwekken, zelf mee te doen en in hun omgeving meer deelnemers te werven. Onder die leden zijn vele jongeren, voor wie de sportclub hun derde milieu is en wier karakter mede in hun club wordt gevormd.

Dat deze jonge mensen één van de menselijke zwakheden, waaraan een verleiding tot misbruik eigen is, in de club, die zoveel voor hen betekent, als iets goeds horen aanprijzen, is iets, wat tegen de borst stuit. Zo goed als het niet prettig zou aandoen indien in een mede op opvoeding van jongeren gericht milieu roken of alcoholgebruik als iets verdienstelijks wordt aanbevolen. Doch hoe zwaar moet dit wegen? De regel, dat men 18 jaar moet zijn om in de toto te kunnen deelnemen, schept reeds een zekere waarborg tegen misstanden.

Drie groepen

Het geheel overziende blijkt, dat een klein ge-

deelte van ons volk de sportloterij principieel afwijst of deze slechts node en onder veel beperkende bepalingen wil aanvaarden. De grote meerderheid heeft getoond, gaarne aan deze loterij deel te nemen en in het invullen der formulieren, met de daarmee gepaard gaande discussies over de waarschijnlijke uitslagen als een aardige bezigheid te ervaren. Een derde groep ziet wel bezwaren, maar acht de bestaande bepalingen inzake maximale inzet en minimale leeftijd een voldoende waarborg tegen misstanden en wil daarvoor ter wille van de waarde van de toto voor de financiering en zelfwerkzaamheid van de sportclubs over haar bezwaren heenstappen.

Dat nu de minderheid, die de toto afwijst, van de politieke situatie in ons land gebruik maakt om door te drijven, dat aan de toto meer beperkingen worden opgelegd, dan sociaal pedagogisch geboden is, wordt door velen als strijdig gevoeld met de regels, die in onze democratisch opgebouwde volksgemeenschap behoren te gelden. De felheid, die de strijd om het wetsontwerp-Beerman kenmerkte berustte in sterke mate op deze overweging en leidde tot verwerping zelfs tegen de uitgesproken wens van de leiders van de sportorganisatie in.

Is er een „humanistisch standpunt”? Ik meen van niet. Waarschijnlijk zullen vele humanisten – met mij – in de tegenwoordige situatie de voordelen van een toto met beperkte inzet, doch onbeperkte prijs groter achten dan de bezwaren. Maar als een humanist de degradatie van de sportclub als pedagogisch waardevol milieu tengevolge van de van de toto uitgaande prikkels tot gokken te ernstig acht en aan andere oplossingen voor de financiële moeilijkheden de voorkeur geeft, zal niemand kunnen stellen, dat dit onhumanistisch is. Ook hier is de schatting van de gevolgen van bepaalde veranderingen voor het oordeel belangrijker dan het levensbeschouwelijk uitgangspunt.

Gevraagd: Dame, ervaren huishoudster bij oud echtpaar te Amersfoort, om huisvrouw te vervangen. Hulp aanwezig. Brieven onder no. nov. 1 aan het bureau van dit blad.

Niet alleen de kerkelijken hebben hun wezenverzorging.

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretaris: J. de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

CREMATIE

is

waardig en piëteitvol

Inlichtingen worden U gaarne verstrekt door de

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE
Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage

Tel. (070) 55 47 97

LIDMAATSCHAP: f 2.- PER JAAR

Ook de buitenkerkelijke leden van de Partij van de Arbeid hebben een organisatorisch centrum nodig

DE HUMANISTISCHE WERKGEMEENSCHAP is dit centrum!

Het orgaan van de H.W.G. is het maandblad

„VERNIEUWING”

onder redactie van Karel Timmerman

Abonnementsprijs f 1,20 per jaar

Een proefnummer wordt U gaarne toegezonden door het Secretariaat Haagweg 210 - Leiden

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. Leden-abonnees in Amsterdam kunnen hun adresverandering opgeven aan de Ledenadministratie Amsterdam, Rooseveltlaan 128 II, Amsterdam-Z.

Kinderhuis „Ellinchem” te Ellecom (Geld.), doorgangshuis en selectiecentrum voor gezinsverpleging, capaciteit 38 kinderen, vraagt:

ADMINISTRATICE, niet beneden 23 jaar.

Aangeboden wordt een zelfstandige en verantwoordelijke functie met gevarieerd werk, nauw contact met kinderen.

Salaris: f 3.000,- tot f 4.200,- per jaar, afhankelijk van opleiding en ervaring. Aanstelling boven het minimum is alleszins mogelijk. 3 weken vakantie per jaar, 4 % vakantietoeslag. Ellecom ligt in de onmiddellijke omgeving van Arnhem.

Sollicitaties te richten aan de directeur, Zutphensestraatweg 36 te Ellecom.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van N. van Gelder, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins. Abonnementsprijs f 10,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 1,75.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER - DEVENTER.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

INDEX-BENADERINGS-POLIS

Inlichtingen omtrent deze nieuwe vorm van levensverzekering, gebaseerd op kosten van levensonderhoud, worden verstrekt door de erkende Assurantietussenpersonen en de

N.V. Levensverzekering-Mij „AURORA”

Opgericht 1887

HERENGRACHT 62 - AMSTERDAM

WOORD VAN DE WEEK

(radio-lezingen van het Humanistisch Verbond)

Het aantal abonnees is van september 1958 tot september 1960 toegenomen met 3300 en bedraagt thans ruim

4600

Wij openen voor hen, die voor 1961 abonnee willen worden, de mogelijkheid om alle nog in 1960 verschijnende nummers gratis te ontvangen.

De abonnementsprijs ad f 4,- per jaar dient u over te schrijven op postrekening 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring te Utrecht met als omschrijving: Nieuw abonnee 1961.

Na ontvangst krijgt u alle verschijnende nummers regelmatig toegezonden.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur, wil een blad zijn voor de verdieping van de humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Mr. A. D. Belinfante, Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens, Prof. Dr. Libbe van der Wal en Prof. Dr. B.W. Schaper,

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES

Oudegracht 152, Utrecht

Giro 582293